

اهمیت اسناد آرشیوی در پژوهش‌های تاریخ محلی خراسان (اسناد آستان قدس رضوی درباره جنگ جهانی دوم)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۵

ابوالفضل حسن‌آبادی^۱

چکیده

آرشیوهای محلی از منابع مهم اطلاعاتی در تحقیقات تاریخی هستند و میزان غنای این آرشیوها، ارتباط مستقیمی با افزایش پژوهش‌های تاریخی در یک منطقه دارند. در این مقاله، ابتدا تعریفی از تاریخ محلی و جنبه‌های مختلف آن ارائه می‌گردد. در ادامه با انتخاب جنگ جهانی دوم به‌عنوان یک موضوع مورد مطالعه آرشیوی، به جایگاه آرشیوهای محلی منطقه‌ای و ارزش اسناد آن‌ها در حوادث تاریخی با توجه به اسناد موجود در مرکز اسناد آستان قدس درباره جنگ جهانی دوم پرداخته می‌شود. ارزش این موضوع از آن روست که تاکنون کمتر به نقش محوری اسناد آرشیوهای محلی و نقش آرشیوها در مستندسازی و تولید منابع تاریخی توجه شده است. نتایج این مقاله می‌تواند تأکیدی بر لزوم نگاه‌های همه‌جانبه به اسناد آرشیوی با تکیه بر دیدگاه‌های محلی و منطقه‌ای باشد.

واژگان کلیدی: آرشیوهای محلی، مرکز اسناد آستان قدس رضوی، جنگ جهانی

دوم، مشهد، خراسان.

مقدمه

اسناد آرشیوی در زمره منابع مهم تاریخی به‌شمار می‌روند و خصوصاً زمانی که بر اساس یک منطقه جغرافیایی، دوره‌ی زمانی خاص و یا موضوعی دسته‌بندی شده باشند می‌توانند روشن‌کننده‌ی زوایای خاص تاریخی و تبیین‌کننده‌ی بسیاری از موضوعات باشند. بررسی تاریخ محلی خراسان در دوره‌ی معاصر نشان می‌دهد که توجه به اسناد تاریخی در تبیین وقایع تاریخی چندان مورد توجه نبوده است و نویسندگان تاریخ محلی، بیشتر به دنبال کلی‌گرایی در نگارش آثار خود بوده‌اند به نحوی که آثار کمی با استفاده از اسناد و منابع آرشیوی به نگارش در آمده است. نمونه عدم توجه به موضوع‌گرایی و عدم استفاده از اسناد آرشیوی، مسأله (پژوهش‌های مرتبط با) جنگ جهانی دوم می‌باشد. جنگ جهانی دوم حادثه‌ای است که در برهه‌ای از زمان تمام کشور ایران را تحت تأثیر خود قرار داده و بر کلیه‌ی شئون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تأثیر گذاشت. متأسفانه به اندازه اهمیت و تأثیر آن، کارهای پژوهشی درخور توجهی صورت نگرفته است. به صورت کلی به جنگ جهانی دوم و تأثیرات آن در ایران پرداخته است. واقعیت این است که درباره جنگ جهانی دوم و جنبه‌های مختلف آن در همه ابعاد، کار خاصی صورت نگرفته است چه برای مخاطبان عام آن که باید بدانند در یک برهه از زمان، واقعه مهم که نیمی از دنیا درگیر آن بوده‌اند چه تأثیراتی بر کشور آن‌ها داشته است و چه برای مخاطبان خاص که باید درباره علل و پیامدهای خاص و نقش کشور ایران در این جنگ بیشتر بدانند. در مورد جنگ جهانی دوم و اثرات آن بر مشهد و خراسان هم کار درخور و مستقلى انجام نشده است و در کتاب‌هایی که درباره جنگ جهانی دوم نوشته شده، اشاراتی هم به خراسان شده است از جمله در کتاب‌های جنگ جهانی در ایران (اسکرین، ۱۳۶۳) و به‌طور اخص در چند کار سندی مهم که در چند سال اخیر درباره جنگ جهانی دوم انجام شده (قطبی، ۱۳۸۱؛ راعی گلوچه و دیگران، ۱۳۹۰؛ بایگی، ۱۳۹۲) اسنادی از خراسان به چاپ رسیده است. در قسمت مقالات آثار زیادی به چاپ نرسیده است از جمله می‌توان به کنسولگری‌های خارجی در خراسان (رمضانی، ۱۳۸۵) دستاورد متفقین در سبزوار (شمس آبادی، ۱۳۹۱) و مطالب دنباله‌دار آقای آذری در هفته نامه

تاریخ شفاهی در سال ۱۳۹۲ اشاره نمود. با بررسی پژوهش‌های انجام شده مشخص می‌گردد که تاکنون به این برهه خاص تاریخی در خراسان توجهی نشده است. علی‌رغم آن که به لحاظ زمانی تاریخ معاصر محسوب شده و اندکی از حوادث آن قابل بازیابی می‌باشد. در حالی که در برخی از دیگر مناطق، از جمله فارس (سیف‌پورفاطمی، ۱۳۷۹) و شمال (ظهيرنژاد ارشادی، ۱۳۷۵) کارهای مهم‌تری انجام شده است. چه عواملی باعث شده تا چنانچه باید به مسائل محلی و منطقه‌ای توجه گردد؟ آیا اسناد آرشیوی محلی و منابع با ارزش مانند روزنامه‌ها در اختیار محققان نمی‌باشد؟ آیا مورخان خاص این دوره مهم تاریخی وجود ندارند؟ آیا اسناد موجود در آرشیوها در این زمینه به‌درستی دسته‌بندی و آماده‌سازی نشده‌اند؟ آیا روش‌شناسی و موضوع‌یابی خاصی در زمینه مطالعات جنگ جهانی دوم صورت نگرفته است؟ در این مقاله ابتدا در باب تاریخ محلی خراسان و مهم‌ترین موضوعات مطرح در کتاب‌های تاریخ محلی توضیحاتی داده می‌شود و در ادامه با در نظر گرفتن این واقعیت که منابع در دسترس موجود به‌طور صحیحی در مستندسازی تاریخ جنگ جهانی دوم در خراسان به کار برده نشده، سعی خواهیم کرد تا ضمن ارائه تعاریفی از تاریخ محلی و تبیین مرزهای مطالعاتی حوزه پژوهشی آن به اهمیت اسناد آرشیوهای محلی موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی پرداخته و پیشنهاداتی را برای استفاده از تاریخ محلی در مستندسازی صحیح وقایع این چنینی و ارائه آن به مخاطبان ارائه گردد.

تاریخ محلی و اهمیت ساختاری آن

نگارش تاریخ در ابعاد کوچک به اسناد، منابع و محتوای آن معنای متفاوتی می‌بخشد و دیدگاه‌های جدیدی را برای محلی‌کاران ایجاد می‌کند. هر محلی‌ساختار و ویژگی‌های خاص خود را دارد که آن را از همسایه خود متمایز می‌کند و یا تشابهاتی که گذشته‌ای همسان سایر محلات را تداعی می‌کند و مورخان محلی کار هستند که نسبت به این مسائل باید خودآگاهی داشته باشند. مورخ محلی کار به علت حس تعلق و انگیزه‌ای که در نگارش نوشته خود دارد خودش را مسؤول پیگیری عوامل مهم در حوزه مورد بررسی می‌داند. او ضمن بازیابی

مسائل مهم از کوچک‌ترین نکات قابل بررسی نیز نمی‌گذرد. نگاه ریز بینانه کسانی که در زمینه تاریخ محلی کار می‌کنند باعث می‌شود تا آن چیزهای متفاوتی از بقیه را ببیند و تحلیل‌های دقیق‌تری را ارائه دهند. خانواده‌ها، رجال برجسته، مشاغل و اصناف، خیابان‌ها و کوچه‌ها می‌تواند در ذیل تاریخ محلی قرار گیرد (Finberg, 1962: 125) تغییرات رخ داده تغییر مرزها در دوره‌های مختلف، تغییرات در سبک زندگی، تفریحات و سرگرمی‌ها، ثروت و فقر و نیازهای انسانی می‌تواند در ذیل تاریخ محلی قرار گیرد (kammen, 2003: 50). کاهش یا افزایش جمعیت، تغییرات در ساختار جمعیتی، نسبت میان شاخص‌های جمعیتی در یک محل و زمان خاص، قحطی، مهاجران و ساختارهای جمعیتی جزء موضوعات مورد توجه تاریخ محلی است. علاوه بر ساختارهای جمعیتی، توجه به محل و اجزاء مرتبط با آن و چگونگی ارتباط با شاخص جمعیتی بخش عمده‌ای از موضوعات محل‌نگاری را در برمی‌گیرد. اغلب موضوعاتی که در ذیل تاریخ‌نگاری محلی مطرح می‌گردد مسائلی است که اغلب پیش پا افتاده و یا مبهم است که همراه با تغییر سریع ساختارهای زندگی انسانی و حواشی مرتبط به آن، دستخوش تحول می‌گردد به نحوی که در تاریخ محلی، همواره موضوعات نو قابل طرحی پیدا می‌شود که کمتر در نگاه سایر مورخان می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. احداث یک خیابان، پارک، مسجد، فرهنگسرا ممکن است در کوتاه مدت تغییراتی در محل بگذارد که کمتر در دید قرار گیرد، اما تاریخ محلی است که با موضوع قرار دادن آن به آن روح می‌بخشد. عمق پژوهش‌های تاریخ محلی می‌تواند در موضوعات مختلف و زمینه‌های متفاوتی صورت گیرد. به عنوان مثال، تاریخ اقتصادی در زمره موضوعات مهم تاریخ محلی می‌باشد. این موضوع می‌تواند از نحوه معیشت مردم، درآمد، مالیات مشاغل و اصناف تا یک مؤسسه اقتصادی را در بر گیرد. در پژوهش بر روی یک مؤسسه اقتصادی سؤالاتی مانند سال تأسیس، نحوه شکل‌گیری، کارگران، حقوق، بیمه، تأثیر آن بر اطراف و تغییرات تدریجی می‌تواند مورد توجه باشد. بررسی تاریخ محلی اقتصادی به ما اجازه می‌دهد تا رهیافت‌های خاصی را از میان انبوه اطلاعات ریز جمع‌آوری شده استخراج و راهنمایی‌هایی را برای آینده ارائه دهد. در واقع، با استفاده از تاریخ محلی است که می‌توان پژوهش‌های

دقیق و همه‌سویه‌ای را در جنبه‌ها و ابعاد مختلف یک موضوع یا دوره تاریخی انجام داد و از کنار هم چیدن اطلاعات جمع‌آوری شده، تصویر کاملی از آن ارائه نمود. در یک براینند کلی ویژگی‌های تاریخ محلی عبارتست از:

- با خواستها و نیازهای تاریخی مردم ارتباط نزدیک‌تری دارد.
- بیانگر قابلیت مفهوم‌سازی برای خواستها و نظرات
- قابلیت الگوسازی برای تغییرات در ساختارهای کوچک
- به نمایش درآورنده عقاید و دیدگاه‌ها در یک محیط کوچک
- مستندسازی وقایع و حوادث کوچک که قابلیت ارائه ندارند
- روش‌سازی برای استفاده از منابع که ظاهراً استفاده‌ی تاریخی ندارند
- نمایش ساختارهای فکری و ذهنی مردم یک محل
- هویت‌سازی و هویت‌یابی مشترک برای مردم یک محل
- ارائه تاریخ نزدیک به مردم و قابلیت ارتباط با گروه‌های مختلف جامعه
- قابلیت بررسی در یک محل و مکان از طریق ارائه تاریخ مشترک برای مردم
- پلی بین گذشته با حال و آینده
- برجسته‌سازی جنبه‌هایی از زندگی محلی که معمولاً دیده نمی‌شود

ملاحظات در باره تاریخ محلی خراسان در دوره‌ی معاصر

خراسان به لحاظ سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی تأثیر زیادی بر تاریخ کشور ایران داشته و این مسأله بر تاریخ‌نگاری محلی آن که یکی از غنی‌ترین مناطق محلی‌نگاری به‌شمار می‌رود، تأثیر مستقیم گذاشته است. موقعیت جغرافیایی خراسان و تنوع قومی و فرهنگی باعث شکل‌گیری شخصیت محلی‌نگاری ویژه شده و وجوه تمایزی به مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری آن بخشیده است. بررسی کتاب‌های نگارش شده در زمینه تاریخ محلی خراسان نشان می‌دهد که تا انتهای دهه ۷۰ قرن حاضر، ۲۶۲ کتاب در دوره‌ی معاصر درباره‌ی تاریخ محلی خراسان نوشته شده است که ۶۸ کتاب تا دهه ۴۰، ۲۷ کتاب در دهه ۵۰، ۴۶ کتاب در دهه ۶۰ و ۱۲۱ کتاب در دهه ۷۰ نوشته شده است و از این تعداد

۱۰۰ کتاب مرتبط با کلیات تاریخ خراسان، ۵۲ کتاب درباره‌ی شهر مشهد و ۱۱۰ کتاب درباره‌ی شهرستان‌های استان خراسان می‌باشد (حسن آبادی، ۱۳۹۲: ۱۰۲). براینده کلی از وضعیت تاریخ محلی خراسان در دوره‌ی معاصر نشان می‌دهد که تاریخ محلی معاصر همانند گذشته تاریخ افتخارات، خوبی‌ها، اماکن تاریخی و رجال است. نویسندگان محلی کمتر به موضوعات منفی یا طرد شده جامعه پرداخته‌اند و بسیاری از انگیزه‌های نگارش تاریخ‌های محلی در دوره‌ی معاصر نسبت به دوره‌ی قبل تفاوتی نداشته و فقط با توجه به شرایط روز تغییراتی نموده است. در تاریخ معاصر حوادث سیاسی و وقایع تاریخی، بر نوع و شکل تاریخ‌نگاری خراسان اثر مستقیم دارد و بسیاری از تاریخ‌های محلی با محوریت مسائل سیاسی به نگارش درآمده است. اما در مجموع به حوادث سیاسی چنانچه باید پرداخته نشده است. علاوه بر آن، در تاریخ محلی معاصر خراسان کمتر چرایی، چگونگی و پرسش‌گری وجود دارد و بیشتر تمایل به تاریخ‌نگاری محلی عمومی و عامه‌پسند می‌باشد. غیر از شهر مشهد که گاهی به برخی موضوعات تاریخی در بعضی کتب پرداخته شده است در بیشتر شهرها کلی‌گرایی در نگارش کتاب‌ها، باعث شده تا بسیاری از موضوعات تاریخی مغفول بماند. تحلیل کلی محتوای کتاب‌های به نگارش درآمده نشان می‌دهد که بیشتر این کتاب‌ها توسط مورخان بومی با رویکرد تاریخ شهری و معرفی شهر نوشته شده است. در این کتاب‌ها اکثراً مؤلفین با استفاده از منابع قدیمی، تجربیات میدانی و استفاده‌ی کمتر از اسناد و منابع آرشیوی به تألیف پرداخته‌اند. نبود مراکز آرشیوی در این دوره‌ها، باعث شده تا اتکای نویسندگان بیشتر به داشته‌ها و یافته‌های خود باشد و چنانچه توانسته باشند اسناد شخصی از افراد بگیرند در کتاب‌های خود استفاده کرده‌اند، در حالی که کارهای انجام شده نسبت به قابلیت‌های موجود در منطقه کم اثر می‌باشد. سهم منابع آرشیوی مانند عکس و سند در نگارش کتاب‌های تاریخ محلی در استان‌های سه‌گانه خراسان اندک می‌باشد. به‌طور مثال، در استان خراسان جنوبی و خاصه بیرجند در ۱۵۰ سال اخیر، با توجه به قدرت‌گیری خاندان علم، موضوعات فراوانی برای کارکردن وجود دارد و تاریخ این منطقه به‌دلیل وجود ۱۸۰ هزار برگ اسناد خاندان علم در زمره‌ی مستندترین تاریخ‌های منطقه‌ای در کشور می‌باشد، اما

کمتر آثار شاخصی تاکنون درباره آن انجام شده است.

جدول ۱) پراکندگی نگارش کتاب‌های محلی در خراسان

نام شهر	تا پایان دهه ۴۰	دهه ۵۰	دهه ۶۰	دهه ۷۰	جمع کل
خراسان	۲۸	۱۶	۱۶	۴۰	۱۰۰
مشهد	۱۷	۶	۸	۲۱	۵۲
نیشابور	۶	۲	۳	۶	۱۷
قوچان	۳	—	۳	۷	۱۳
بیرجند	۲	—	۱	۱۰	۱۳
سبزوار	۳	—	۱	۵	۹
گناباد	۱	—	—	۶	۷
ترت جام	۲	۲	—	۲	۶
کلات	۱	—	۱	۱	۳
دره‌گز	—	—	۱	۱	۲
قائن	۱	—	۲	۶	۹
ترت حیدریه	—	—	—	۳	۳
فردوس	—	—	—	۳	۳
اسفراین	۲	—	—	۲	۴
بجستان	—	—	—	۱	۱
چناران	—	—	—	۲	۲
شیروان	—	—	—	۱	۱
کاشمر	۲	—	—	۱	۳
طیس	—	۱	۱۰	—	۱۱
بجنورد	—	—	—	۳	۳
جمع	۶۸	۲۷	۴۶	۱۲۱	۲۶۲

اسناد محلی جنگ جهانی دوم در مشهد

در این قسمت برای آن‌که مشخص شود در تاریخ محلی خراسان، میزان توجه به اسناد آرشیوی در موضوعات تاریخی تا چه اندازه کم می‌باشد به‌عنوان نمونه به اسناد آرشیوی جنگ جهانی دوم پرداخته می‌شود. آیا می‌شود مفهومی مانند تاریخ محلی جنگ جهانی دوم در ایران قائل شد؟ این موضوع چه ویژگی‌هایی می‌تواند داشته باشد؟ چگونه می‌توان ساختارهای محلی آن را در ایران بررسی کرد؟ آیا جنگ جهانی دوم

و اشغال ایران، اثرات یکسانی بر سراسر ایران داشته و مناطق تحت اشغال روس‌ها با مناطق تحت اشغال انگلیسی‌ها در شرایط یکسانی قرار داشته‌اند؟ آیا شرایط جنگی مناطقی مانند جنوب با شمال و شرق و میزان حضور نیروهای بیگانه و اثرات حضور آن‌ها در هر منطقه متفاوت بوده است؟ شرایط محلی چه اثری بر حضور نیروهای بیگانه داشته است؟ شکی نیست که جنگ جهانی دوم اثرات متفاوتی در مناطق مختلف در ایران داشته است. غیر از مسائل سیاسی که بعضاً باعث برکناری و فرار نیروهای سیاسی گردید مردم به زندگی عادی خود در این دوره پرداختند. بررسی اثرات این اشغال بر زندگی مردم در زمره‌ی موضوعاتی است که کمتر مورد توجه قرار گرفته، در حالی که بیشترین تأثیر را بر این قشر داشته است. رضایت یا نارضایتی مردم از این دوره تاریخی، موضوعی است که باید در هر منطقه با توجه به ویژگی‌های آن مورد توجه قرار گیرد. به طور مثال قحطی، گرسنگی و بدرفتاری نیروهای متفقین مسأله‌ای است که به‌طور عموم تاکنون در اذهان مردم نقش بسته است در صورتی که این مسأله در تمامی کشور به‌طور یکسان عمومیت نداشته است. در بررسی حضور روس‌ها در مشهد از فحوای اطلاعات شفاهی و اسناد موجود چنین بر نمی‌آید که بدرفتاری به مفهومی که در ذهن خیلی‌ها نقش بسته با مردم عادی صورت گرفته باشد در حالی که همین روس‌ها در مناطق دیگر رفتارهای متفاوتی داشته‌اند. چه عواملی باعث شده تا رفتارهای دوگانه در دو نقطه، متفاوت شکل بگیرد؟ از طرفی، منابع یکسانی برای بررسی اثرات در همه مناطق وجود ندارد. در مناطقی مانند مشهد، روس‌ها اقدام به انتشار نشریه‌ی خاص می‌نمایند تا بیانگر دیدگاه‌های آن‌ها باشد و از طریق ابزار فرهنگی مانند سینما، سعی می‌کنند تا زمینه‌های حضور خود را تقویت نمایند و از طرفی دیگر، پایه‌های حضور خود را با تقویت زیرشاخه‌های سیاسی خود (حزب توده) تقویت می‌نمایند و با عدم ممانعت از برگزاری مراسم مذهبی، افکار خسته مردم از ممانعت‌های رضاخان را به طرف خود جلب می‌کنند. در شهری مانند مشهد، امکان دارد مسأله‌ای مانند قحطی و کمبودها و حتی نوع آن با تهران یا جنوب ایران متفاوت باشد. در مورد وضعیت بهداشتی به‌طور نمونه، آمارگیری از تعداد مریض‌ها، بودجه و نوع امراض این دوره می‌توان دریافت حضور بیگانگان چه

تأثیری بر این مسأله در شهر مشهد داشته است. آیا باعث بهبود یا بدتر شدن آن شده و یا حضور پزشکان خارجی در وضعیت بهداشتی تأثیر داشته است؟ تأثیر حضور متفقیان بر کارکرد مؤسسات اقتصادی چگونه بوده است؟ طرح این سؤالات، زمینه‌ساز معرفی اسنادی است که از آن به عنوان اسناد محلی جنگ جهانی دوم در خراسان یاد می‌شود و کمتر مورد توجه قرار گرفته است. ارزش اطلاعاتی این اسناد از آن روست که منشأ تولید آن‌ها یکی از تأثیرگذارترین نهادها به لحاظ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بوده و با زندگی روزمره‌ی مردم ارتباط مستقیم داشته است. مهمترین اسناد آرشیوی محلی مرکز اسناد آستان قدس رضوی در این دوره را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی نمود.

اسناد اقتصادی

یکی از مهم‌ترین جنبه‌هایی که از حضور دولت‌های بیگانه در ایران برجسته شده مسأله تأثیر اقتصادی آن بر وضعیت معیشتی مردم می‌باشد اما تاکنون آماری از چگونگی این تأثیرات و خصوصاً تأثیر آن بر مراکز اقتصادی ارائه نشده است که مهمترین دلیل آن، ضعف اسناد اقتصادی در این زمینه می‌باشد. اسناد به‌جای مانده از این دوره در مرکز اسناد آستان قدس رضوی یکی از با ارزش‌ترین مجموعه‌های اقتصادی گردآوری شده در این زمینه می‌باشد که مهمترین آن‌ها عبارتند از:

– اسناد کارخانه نخریسی آستان قدس رضوی: این کارخانه در سال ۱۳۱۳

ش. در مشهد افتتاح گردید. اسناد موجود بین سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۲۵ مجموعه‌ی با ارزشی از اسناد مالی - اداری کارخانه مانند پرداخت دستمزدها، نحوه استخدام مهندسان خارجی مانند آلمانی‌ها و روس‌ها، داد و ستد با شرکت‌های خارجی، میزان تولید پارچه و اثر اشغال (اشغال مشهد توسط متفقیان در جنگ جهانی دوم) بر سلیقه مردم، فعالیت‌های سیاسی کارگران خصوصاً در حزب توده، برخورد روس‌ها با مراکز اقتصادی و تعامل مؤسسات با هم را دارا می‌باشد. قطعاً از این دست کارخانه‌ها در کشور هنوز باقی می‌باشد و اسناد آن واجد ارزش بسیاری از نظر اطلاعات تاریخی می‌باشد. اسناد این کارخانه حدود یک میلیون برگ تخمین زده می‌شود (سند شماره ۱).

- **اسناد کارخانه برق مشهد:** برق در این دوره کالایی راهبردی بوده که به راحتی در اختیار هر کسی قرار نمی گرفته است. اسناد به جای مانده از کارخانه برق مشهد بین سال های ۱۳۱۶-۱۳۲۵ شامل اسناد اشتراک، قبوض پرداختی برق، لوازم یدکی، کارکنان و چگونگی توزیع برق در این دوره اطلاعات با ارزشی را دارد. این اسناد حدود ۲۰۰ هزار برگ تخمین زده می شود (سند شماره ۲).

- **اسناد کارخانه قند آبکوه:** قند آبکوه یکی از قدیمی ترین کارخانجات موجود در کشور می باشد که اسناد اداری - مالی باقی مانده از آن در زمینه ی نحوه تولید، تهیه منابع اولیه، توزیع قند به علت اهمیت این کالا، سهمیه بندی قند و نیروهای انسانی از ارزش برخوردار می باشد. این اسناد حدود ۶۰۰ هزار برگ تخمین زده می شود.

اسناد اداری آستان قدس رضوی

تشکیلات اداری آستان قدس رضوی یکی از قدیمی ترین تشکیلات مدون اداری در ایران می باشد که سابقه پانصد ساله دارد. به علت ماهیت موقوفاتی و خصوصی بودن این تشکیلات، وقفه ای در آن بوجود نیامد. اسناد باقیمانده که به صورت ماهانه و روزانه می باشد مجموعه ی کاملی از کلیه ی وقایع و اتفاقات رخ داده در آستان قدس رضوی شامل هزینه ها، استخدامی ها، نیروهای خارجی، حقوق و... می باشد که می توان با بررسی آن، نمای کاملی از وضعیت زندگی مردم به دست آورد، خصوصاً با بررسی این اسناد در قبل و بعد از اشغال شهر مشهد توسط متفقین می توان آمار با ارزشی را در زمینه های تاریخ اجتماعی شهر استخراج نمود. (سند شماره ۳).

اسناد پزشکی: مجموعه ی کاملی از اسناد پزشکی باقیمانده از بیمارستان شاهرضا (امام رضا "ع") و بیمارستان قدیم شهر مشهد می تواند نمای کاملی از وضعیت سلامتی و بهداشتی جامعه را ارائه دهد. اسنادی مانند حضور پزشکان خارجی، تهیه لوازم، هزینه های پزشکی، مرخصی های واگیردار می تواند مورد استفاده محققین قرار گیرد (سند شماره ۴).

اسناد خاندان علم

مجموعه اسناد خاندان علم در محدوده‌ی این سال‌ها، به لحاظ اهمیت سیاسی این خانواده و موقعیت آن‌ها از حیث کامل بودن و تنوع موضوعی در زمره کامل‌ترین اسناد منطقه‌ای در ایران به‌شمار می‌رود. موضوعاتی مانند مالیات، امنیت، اقتصاد، ارتباط با کنسولگری‌ها در زمره‌ی این اطلاعات می‌باشد. این مجموعه ۱۸۰ هزار برگه‌ی تاکنون کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته است (سند شماره ۵).

مصاحبه‌های تاریخ شفاهی

این مصاحبه‌ها با طبقات مختلف اجتماعی مانند رانندگان، کاسبان و نیروهای نظامی انجام شده و در زمینه‌های وضعیت اقتصادی جامعه، چگونگی برخورد مردم با اشغالگران، تحولات فرهنگی و فعالیت‌های سیاسی در شهر مشهد، اطلاعات ذی‌قیمتی دارد. مرکز اسناد آستان قدس رضوی با انجام طرح تحقیقاتی تاریخ شفاهی شهریور ۱۳۲۰، مجموعه منسجمی را با ۵۰ ساعت مصاحبه در این زمینه فراهم کرده است. هر چند به علت بعد زمانی پیداکردن افراد و انجام مصاحبه در این زمینه، دشوار می‌باشد اما معدود مصاحبه‌های انجام شده هم بار اطلاعاتی باارزشی دارد. این مهم تاکنون صرفاً در مشهد مورد توجه قرار گرفته و در دیگر جاها در خراسان مورد بررسی قرار نگرفته است. این اسناد و ده‌ها موضوع دیگر با توجه به ویژگی‌های هر محل با درایت محقق محلی می‌تواند مطرح گردد. گویا کردن اسناد محلی و برجسته‌سازی اطلاعات محلی مرتبط با آن، مسأله‌ای است که باید مورد توجه ویژه محلی‌کاران در ایران قرار گیرد. انجام برخی از پایان‌نامه‌های دانشجویی در گروه تاریخ بیرجند، مشهد و زاهدان چنانچه محتوای آن بعد از اتمام به نحوی مورد استفاده قرار گیرد می‌تواند تحولی در این زمینه ایجاد نماید. مهمترین دلایلی که تاکنون در زمینه محلی‌نگاری و مستندسازی تاریخ جنگ جهانی دوم در ایران انجام نشده است عبارتست از:

۱. این مسأله تاکنون مورد توجه جدی در ایران قرار نگرفته است و از سال ۱۳۸۹ ش. مسأله گرفتن غرامت مطرح بوده و جمع‌آوری اسناد مرتبط به آن در دستور

- کار قرار گرفته است.
۲. تاکنون تلاش‌های مدونی درباره جمع‌آوری اسناد و مدارک تاریخی مرتبط با این دوره صورت نگرفته و صرفاً اسناد رسمی مراکز اسناد در ایران جمع‌آوری شده است.
  ۳. رویکرد پژوهشی به این دوره تاریخی با توجه به معاصر بودن آن کمتر مورد توجه دانشگاه‌ها قرار گرفته و عملاً دانشگاه‌ها نقش فعالی در این زمینه ندارند.
  ۴. از ابزارهای نوین اطلاع‌رسانی برای تبیین این موضوع استفاده نشده است.
  ۵. ظرفیت‌های پژوهشی این دوره تاریخی به‌درستی تبیین نشده است و دامنه موضوعات آن به طور جدی مورد بررسی قرار نگرفته است.
  ۶. منبع‌شناسی صحیحی تاکنون درباره این حادثه انجام نشده است.
  ۷. ظرفیت‌سنجی صحیحی درباره‌ی اسناد محلی باقی مانده در آرشیوها صورت نگرفته است.

چه باید کرد

با توجه به مسائل مطرح شده باید اذعان نمود که تاکنون در بعد رسمی، کارهای قابل اعتنای کمی در زمینه‌ی تاریخ جنگ جهانی دوم در ایران به چاپ رسیده است، چه رسد به این‌که توقع انجام کارهای محلی در این زمینه را داشته باشیم. به هر حال، این واقعه در دوره‌ای در ایران اتفاق افتاده و جزئی از تاریخ کشور ما محسوب می‌شود و پرداختن به آن در زمره‌ی مسائلی است که باید مورد توجه جدی دست‌اندرکاران قرار گیرد خصوصاً در بعد اسناد محلی که بیشتر به صورت غیررسمی بوده و بر خلاف اسناد رسمی توجهی به آن نشده و امکان از بین رفتن آن‌ها وجود دارد. به همین منظور پیشنهادات زیر به منظور مستندسازی صحیح تمامی جوانب جنگ جهانی دوم در ایران ارائه می‌گردد.

- ۱- تأسیس مرکزی به منظور هدایت فعالیت‌ها و کنترل کارهای انجام گرفته در ایران.

این دفتر می‌تواند با هماهنگی بین مراکزی که در این زمینه در ایران مشغول به فعالیت بوده و یا درگیر خواهند شد زمینه ارتباط بین آن‌ها را فراهم نماید و شائبه‌ی مقطعی بودن و سیاسی بودن توجهات به آن را از بین ببرد. در ضمن با منسجم کردن اطلاعات جمع‌آوری شده در ایران، زمینه ارائه آمار و مستندات صحیح برای استفاده مردم، محققان و مسؤولان در کشور را فراهم آورد.

۲- ایجاد وب‌گاه موضوعی ویژه جنگ جهانی دوم و منابع آن در ایران

با بررسی اینترنت در زمینه‌ی جنگ جهانی دوم در دنیا مشخص می‌شود که صدها وب‌گاه در این زمینه مشغول به فعالیت هستند. وب‌گاه‌ها در چارچوب ملی، منطقه‌های و محلی به تناسب اطلاعات خود، به امر اطلاع‌رسانی به مردم و محققان مشغول هستند. این وب‌گاه می‌تواند با رقومی کردن اسناد موجود و اطلاع‌رسانی، زمینه‌ی انجام تحقیقات بیشتر را فراهم نماید.

۳- توجه ویژه به اسناد محلی و جمع‌آوری آن

بسیاری از اطلاعات مربوط به جنگ خصوصاً مرتبط با زندگی مردم عادی که مورد توجه ویژه محلی‌کاران می‌باشد هیچ‌گاه مورد توجه مورخان حرفه‌ای قرار نگرفته و از آن اطلاعی در دست نیست. جمع‌آوری اطلاعات در این زمینه می‌تواند کمک شایانی به انجام پژوهش‌های محلی بکند و در خصوص اسناد جنگ جهانی دوم با دو رویکرد عمده، این کار باید صورت گیرد.

- جمع‌آوری اسناد شفاهی: جمع‌آوری اطلاعات شفاهی در زمینه وضعیت اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و بهداشتی و... که معمولاً در اسناد رسمی منعکس نمی‌گردد گام مهمی در محلی‌نگاری جنگ جهانی دوم در ایران می‌باشد. مهم‌ترین ابزار این کار تاریخ شفاهی می‌باشد و به علت بعد زمانی از آن دوره و از بین رفتن افرادی که می‌توانند اطلاعات با ارزشی در اختیار بگذارند انجام تاریخ شفاهی ضروری‌ترین کار در زمان حال می‌باشد و باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. البته این کار در تهران و مشهد به‌طور پراکنده انجام شده اما به صورت وسیع‌تر و کامل‌تر در مناطق درگیر در جنگ، باید انجام گردد.

- اسناد محلی غیررسمی: خارج از اسناد رسمی حکومتی، معمولاً اسنادی در هر

منطقه وجود دارد که می‌تواند اطلاعات با ارزشی را از وضعیت اشغال ایران ارائه دهد، مانند مبادیه‌نامه‌ها، مصالحه‌نامه و اسناد کارخانجات اقتصادی محلی.

- اسناد محلی رسمی: یکی از اشتباهات در زمینه‌ی جمع‌آوری اسناد مرتبط با جنگ جهانی دوم، جستجوی اسناد کاملاً مرتبط با این موضوع می‌باشد. در حالی که اسناد محلی زیادی وجود دارد که ظاهراً غیرمرتبط، اما اهمیت زیادی در تحلیل وضعیت این دوره دارند. اسنادی مانند ثبت احوال، ثبت اسناد و املاک، سرشماری‌های رسمی و غیررسمی، دادگستری و اسناد نظامی می‌تواند هر کدام به محقق کمک زیادی در این زمینه بنماید.

۴- فرهنگ عامه

حضور یک قوم بیگانه ناخودآگاه باعث اختلاط فرهنگی و تأثیرگذاری دوجانبه می‌گردد که خصوصاً در زمینه‌هایی مانند فرهنگ و زبان تأثیر مستقیم دارد. به‌طور نمونه چنانچه کار مدونی درباره کلمات روسی در زبان فارسی در این دوره صورت گیرد میزان اثر آن بیشتر مشخص خواهد شد.

۵- تربیت مورخان متخصص این دوره

یکی از معضلات بزرگ در تاریخ معاصر، عدم تربیت متخصصان موضوعی می‌باشد به نحوی که نمی‌توان گفت که حتی یک متخصص جنگ جهانی دوم در ایران وجود دارد. سرمایه‌گذاری برای تربیت نیروهای متخصص می‌تواند اثرات مثبت بیشتر به همراه داشته باشد.

۶- استفاده از روش‌های کمی در مطالعات تاریخی

یکی از مشکلات تاریخ‌نگاری در این دوره عدم استفاده از روش‌های کمی در مطالعات تاریخی می‌باشد. به آمار درآوردن تاریخ با استفاده از آماری مانند سرشماری‌ها، ثبت احوال و اسناد و مقایسه تحلیلی آن‌ها می‌باشد که می‌تواند اثرات حضور دولت‌های بیگانه را خیلی ملموس‌تر به نمایش درآورد.

چند پیشنهاد برای پژوهشگران تاریخ محلی خراسان

اسناد محلی به لحاظ پژوهشی ارزش‌های اطلاعاتی خاص خود را دارد که کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. از جمله محتوای آن شمایی از وضعیت سیاسی - اجتماعی یک محل را در یک دوره نشان می‌دهد. البته با توجه به این‌که در دانشگاه‌ها کمتر به مسأله اسناد و ارزش‌های اطلاعاتی آن توجه می‌گردد و نحوه استفاده از آن آموزش داده نمی‌شود، دانشجویان نیز اقبال چندانی به موضوعات سندی نشان نمی‌دهند، در حالی که موضوعات کاربردی و جدیدی را در میان اسناد می‌توان پیدا نمود. در خراسان نیز کارهای سندی در سالیان گذشته کمتر مورد توجه قرار گرفته است که به علت کمبود مراکز آرشیوی تا حدی قابل توجیه است، اما وجود مراکزی مانند مرکز اسناد آستان قدس رضوی و تغییر نگاه در سیاست‌های آرشیوی، لزوم توجه به منابع اسنادی را مبرهن می‌سازد.

از خلال کارهای انجام شده در زمینه‌ی تاریخ محلی خراسان و اسناد موجود در آرشیوها، نکات زیر می‌تواند مورد توجه قرار گیرد:

- توجه به تاریخ شفاهی به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم پژوهشی در تاریخ معاصر
- استفاده بیشتر از روزنامه‌های آرشیوی و بررسی زمینه‌های شکل‌گیری و گسترش
- تأکید بیشتر بر استفاده از اسناد آرشیوی محلی مانند مصالحه‌نامه‌ها و وقف‌نامه‌ها
- توجه به اسناد خاندانی و خانواده‌ای قدیمی
- استفاده بیشتر از منابع آرشیوی مانند عکس و فیلم در پژوهش‌های تاریخی
- توجه به شخصیت محلی‌نگاری در هر منطقه
- موضوع‌سازی در پژوهش‌ها و توجه به مسائل جزئی و کاربردی مانند کشاورزی
- تبیین موضوعات تاریخی و مسأله‌سازی برای آن‌ها مانند اصلاحات ارضی و تأثیر آن به‌صورت موردی
- ارتباط بیشتر با مراکز اسناد و گذاشتن نشست‌های مشترک برای آشنایی بیشتر
- استفاده از اسناد مراکز خارجی مانند آرشیو ملی انگلستان
- توجه بیشتر به کارهای پایه مانند مرجع‌شناسی یا کتابشناسی تاریخی در پایان‌نامه‌ها

علاوه بر موارد فوق نکته‌ی مهمی که غالباً در بررسی‌های تاریخ محلی و اسنادی از آن غفلت می‌شود، انتخاب یک چارچوب نظری متناسب با موضوع بررسی است. در صورت انجام کار در چنین چارچوبی، با رعایت ضوابطی که در روش تحقیق تاریخی در این زمینه آمده، پژوهش به لحاظ محتوایی از غنای بیشتری برخوردار می‌گردد.

پژوهشگر تاریخ، برای فهم واقعه، نیازمند به سخن واداشتن اسنادِ رخداد است؛ این کار نیازمند نقشه و طرح‌واره‌ای پیشینی است. با کار بست برخی از نظریه‌ها و مدل‌ها می‌توان اسناد صامت را به سخن واداشت و به درک بهتری از رخداد‌های تاریخی نائل شد (خلیلی، ۱۳۹۰: ۸۸).

منابع

۱. اسکرین، کلارمونت (۱۳۶۳). *جنگ جهانی در ایران*. مترجم غلامحسین صالح یار. تهران: نوین.
۲. آذری خاکستر، غلامرضا (۱۳۹۲). "در جستجوی حقایق شهریور ۱۳۳۱" [پیوسته] قابل دسترس در:
[http://ohwm.ir/show.php?id\[۱۳۹۲/۶/۱۰\]](http://ohwm.ir/show.php?id[۱۳۹۲/۶/۱۰])
۳. بایگی، علی‌اکبر (۱۳۹۲). اسنادی از جنگ جهانی دوم. زیر نظر شهریار مرادی دهقی، محمد شیخان، [برای] معاونت ارتباطات و اطلاع‌رسانی دفتر رئیس جمهور. تهران: خانه کتاب؛ ریاست جمهوری اسلامی ایران.
۴. حسن آبادی، ابوالفضل (۱۳۹۲). "بررسی تحلیلی مبانی تاریخ نگاری محلی خراسان در دوره معاصر". پایان نامه دکتری تاریخ محلی، ادبیات علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
۵. خلیلی، محسن (۱۳۹۰). "بازخوانی نیت‌مند اسناد در پژوهش‌های تاریخی، پیشنهاد مدلی در متغیره برای باز تفسیر رخداد‌های تاریخ معاصر ایران". *مطالعات تاریخ فرهنگی*، سال دوم، شماره هفتم، ۵۹-۹۲.
۶. راعی گلوچه، سجاد؛ و دیگران (۱۳۹۰). اسنادی از اشغال ایران در جنگ جهانی دوم.

- زیر نظر فرهاد زیویار، [برای] مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری. تهران: خانه کتاب.
۷. رضانی، حمیدرضا (۱۳۸۵). "کنسولگری‌های خارجی در خراسان". نشریه *زمانه*. سال پنجم، دوره ۴، ش ۴۳. (فروردین)
۸. سپهر، احمدعلی (۱۳۵۵). *ایران در جنگ دوم جهانی*. تهران: دانشگاه ملی.
۹. سیف پورفاطمی، نصرالله (۱۳۷۹). *گزند روزگار: خاطراتی از تحولات فارس در آستانه جنگ دوم جهانی*، مجلس چهاردهم و بحران آذربایجان، ۱۳۲۵ - ۱۳۱۷. تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
۱۰. شمس آبادی، حسن (۱۳۹۱). "دستاورد حضور متفکین در سبزوار". [پیوسته] قابل دسترس در:
[ptth:// www.dowran.ir/ show. php?id \[۱۳۹۱/۱۰/۶\]](http://www.dowran.ir/show.php?id=1391/10/6)
۱۱. ظهیرنژاد ارشادی، مینا (۱۳۷۵). *گزیده اسناد دریای خزر و مناطق شمالی ایران در جنگ جهانی دوم*. تهران: وزارت امور خارجه، موسسه چاپ و انتشارات.
۱۲. قطبی، بهروز (۱۳۸۱). *گزیده اسناد جنگ جهانی دوم در ایران*. تهران: اطلاعات.
13. H.p.r Finberg "local history" in: approaches to history (London. routledge.kegan,paul1962,125
14. KARL kammn, (2003)Doing local History,Altamira Press, NewYourk.

ضمائم

سند (۱) فعالیت سیاسی کارگران کارخانه نخرسوی

دائرة .....
شعبه .....
موضوع .....

وزارت کشور
شهریاتی کل کشور
شهریاتی خراسان - مشهد

شماره ۸۷۹۸
تاریخ ۱۳۰۲/۱۲/۱۳
پیوست .....

محرانه
۱۳۰۲/۱۲/۱۳

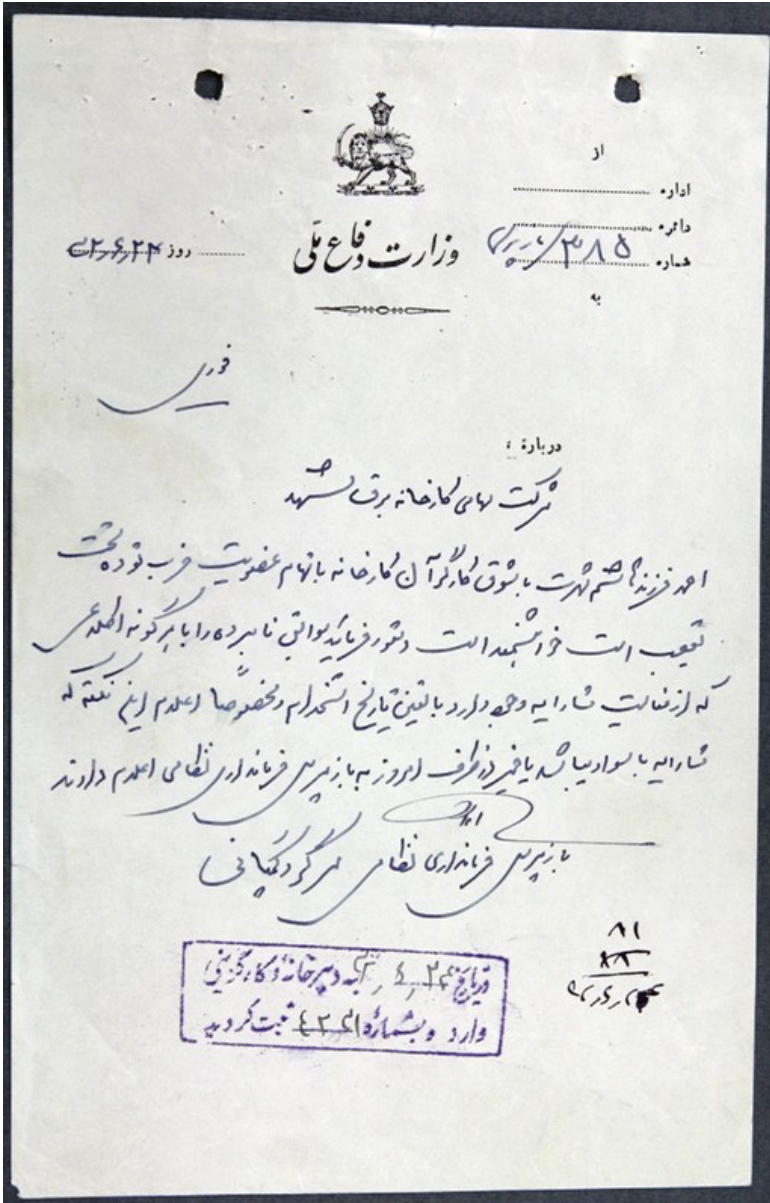
سرکسهای نخرسوی و نساجی خراسان

بروکل ۱۸۷۰۳/۱ طبق مرقوم است از استان خراسان بمراجعه بکلیه ایازکارگران - نساجی
۳۰/۱۲/۱۳

که مبارزه با اعمال خلاف و غیره اشکاف و افغانه فیما بینه اشعار میرسد - در ایام بهر دوام
سوز میوه آن تبلیغات برضلا و مصالح کارفرما و بسز کارگاه لایم میوه و باید تصدیان مربوطه
از این عمل جلوگیری کنند و اگر کارگران برضلا و مصالح منظور فساد و تحریکات کرد باید فوراً
و با دارا کار بر ضد نمایند و ادارات منویر بطین تهرات قانون فسادکننده و فسادکننده
فقطی شود و در مورد دشرایب اینر استحضار فرمائید که بنویس خود آمده است از این جهت
تفصیلاً از خراسان سرشناسان
در - دست با قضا در این ایام
خانه بهت و در این ایام
و در این ایام

۱۳۰۲/۱۲/۱۳

سند شماره ۲: فعالیت سیاسی کارگران کارخانه برق

سند ۲) نمونه اسناد اداری آستان قدس در سال ۱۳۲۱

شماره سند: ۴۵۷۵۶

عنوان: اسناد اداره حسابداری آستان قدس در سه ماهه سوم سال ۱۳۲۱

توصیفگر: ۱۳۲۱، اکثر صفحات/ اداره حسابداری آستان قدس رضوی، اکثر صفحات/ هزینه ها، اکثر صفحات/ قیمت ها، اکثر صفحات/ اجرت، اکثر صفحات/ حقوق و دستمزدها (نقدی)، اکثر صفحات/ کارکنان، اکثر صفحات/ مشاغل، اکثر صفحات/ کارگر، اکثر صفحات/ سوخت، اکثر صفحات/ حق التولیه، اکثر صفحات/ حق النظاره، اکثر صفحات/ فرش، ۱/ کاخ/ مالیات ها، برخی صفحات/ شهریه، ۵،۶/ منصور، علی، نیابت تولید آستان قدس رضوی، ۱۲۶۷-۱۳۵۴، ۳، ۷، ۱۴۴۷/ مقرری، ۳، ۴، ۸/ کمک های مالی، ۱۴، ۱۹۵/ مساعده، ۱۴/ زنان، ۱۶، ۱۹، ۲۰/ مستمری، ۱۹، ۲۰، ۲۱/ شرکت سهامی فلاحی خراسان، ۲۰، ۷۹۰، ۸۱۸/ موقوفات، برخی صفحات/ قنات رکن آباد (مشهد)، ۲۲/ مزرعه امیرآباد (مشهد)، ۱۴/ بیگ زاده، هاشم، متولی موقوفه مهدی قلی بیگ، ۲۳، ۲۴/ نامه های اداری، برخی صفحات/ مزرعه سرده (نیشابور)، ۲۹/ باجر راد، علی اکبر، رئیس دفتر دارالتولیه، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ بایگان دارالتولیه، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ ماشین نویس دارالتولیه، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ پیشخدمت دارالتولیه، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ تلفن چی دارالتولیه، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ باغبان، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ سرایدار، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ شوفر، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ پاسبان شهربانی دارالتولیه، ۳۵، ۴۰، ۴۴/ اداره کارگزینی آستان قدس رضوی، برخی صفحات/ کارگزین اداره کارگزینی، ۵۳، ۵۷/ ثبات اداره کارگزینی، ۵۳، ۵۷/ بایگان اداره کارگزینی، ۵۳، ۵۷/ طبیبی، صالح، رئیس اداره بازرسی، ۶۴، ۶۸/ اداره بازرسی آستان قدس رضوی، برخی صفحات/ بازرس اداره بازرسی، ۶۴، ۶۸، ۷۲/ نویسنده اداره بازرسی، ۶۴، ۶۸، ۷۲/ کتاب نویس اداره حسابداری، ۷۹، ۸۵، ۹۰/ بایگان اداره حسابداری، ۷۹، ۸۵، ۹۰/ ماشین نویس اداره حسابداری، ۷۹، ۸۵، ۹۰/ درشکه چی، ۷۹، ۸۵، ۲۷۸/ نامه رسان اداره حسابداری، ۷۹، ۸۵، ۹۰/ مؤتمن، فضل الله، رئیس دایره

بودجه حسابداری، ۷۹، ۸۵، ۹۰/ محمودی، جلال، رئیس دایره رسیدگی اداره حسابداری، ۷۹، ۸۵/ حسابدار اداره حسابداری، ۷۹، ۸۵، ۹۰/ مأمور اداره حسابداری، ۷۹/ ناظم شهابی، رئیس تشخیص درآمد اداره حسابداری، ۷۹، ۹۰/ متصدی صندوق اداره حسابداری، ۸۰، ۱۱۹۲/ سعید، حسین، رئیس اداره حسابداری، ۸۲، ۱۱۹۳/ محمودی، جلال، رئیس اداره حسابداری، ۸۵، ۱۳۳۵/ مشرف، مرتضی، رئیس اداره کارپردازی آستان قدس رضوی، ۹۷، ۱۰۳، ۱۰۸/ شهریاری، علی اکبر، رئیس حسابداری اداره کارپردازی، ۹۷، ۱۰۳، ۱۰۸/ کارپرداز خرید اداره کارپردازی، ۹۷، ۱۰۳، ۱۰۸/ انباردار اداره کارپردازی، ۹۷، ۱۰۳/ حسابدار اداره کارپردازی، ۹۷، ۱۰۳/ متصدی اموال اداره کارپردازی، ۹۷، ۱۰۳، ۱۰۸/ آشپز مهمانخانه زواری، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۶/ فانی، جعفر، متصدی مهمانخانه زواری، ۱۱۶، ۱۲۲، ۱۲۶/ شربت دار مهمانخانه زواری، ۱۱۶، ۱۲۲، ۱۲۶/ مأمور مهمانخانه زواری، ۱۱۶، ۱۲۲، ۱۲۶/ ظرف شوی مهمانخانه زواری، ۱۱۶، ۱۲۲، ۱۲۶/ انتقال کارکنان، ۱۲۰، ۱۲۲/ احمدی، محمود، رئیس اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰/ حسابدار اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰/ سرتحصیلدار اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰/ نویسنده اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰/ ثبات اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰/ متصدی اجارات اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰/ میراب اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰، ۱۴۸/ متصدی آب لوله اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰، ۱۴۸/ مولوی، عبدالحمید، رئیس اداره مستغلات، ۱۳۴، ۱۴۰، ۱۴۸/ بازرس اداره املاک، ۱۵۶، ۱۶۲، ۱۶۷/ مهندس اداره املاک، ۱۵۶، ۱۶۲، ۱۶۷/ مقنی اداره املاک، ۱۵۶، ۱۶۲/ شهیدی، نظام، رئیس اداره خزانه، ۱۷۲، ۱۷۶، ۱۸۰/ تحویلدار اداره خزانه، ۱۷۲، ۱۷۶/ دفتردار اداره خزانه، ۱۷۲، ۱۷۶/ بایگان اداره خزانه، ۱۷۲، ۱۷۶/ قالی باف اداره خزانه، ۱۷۲، ۱۷۶/ حسابدار اداره خزانه، ۱۷۲، ۱۷۶، ۱۸۰/ اوکتایی، عبدالعلی بن عبدالرضا، رئیس کتابخانه، ۱۹۲، ۴۵۱، ۱۸۴/ ولایی، مهدی، فهرست نویس کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸، ۱۹۲/ رضوی کتابداری، ابوطالب، کتابدار کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸/ رضوی جیفانی، هاشم، کتابدار کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸/ بروسان، محمد رضا، مذهب کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸/ کتابداری، حسین، موزع کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸/ واقفی، جواد، نویسنده کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸/ حافظیان، علی اصغر، صحاف کتابخانه، ۱۸۴

۱۸۸ / حافظیان، میرزا آقا، صحاف کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸ / حافظیان، اکبر، صحاف کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸ / نجفیان، عبدالرحیم، صحاف کتابخانه، ۱۸۴، ۱۸۸ / مصحح، ۱۹۹، ۱۹۷ / پاسبان دولت شاهی، محمدهاشم، رئیس اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱، ۲۱۸ / نجفی، علی، معاون اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / دبیرمنش، موسی، رئیس دفتر اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / بایگان اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / کلیددار اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / آبدار اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / ساعت ساز اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / فراش بام حرم اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / متصدی امور مالی اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / نقاش اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / معمار اداره تشریفات، ۲۰۱، ۲۰۱ / متصدی امانات اداره تشریفات، ۲۰۲، ۲۰۱ / پاسدار اداره تشریفات، ۲۱۹، ۲۱۹ / پاسبان اداره تشریفات، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۳۸ / قرآن خوان اداره تشریفات، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۴۰ / ضیاءالحق، باقر، خطیب دارالضیافه، ۲۲۹، ۲۵۰ / فراش دارالضیافه، ۲۲۹، ۲۵۰ / مؤذن، ۲۲۹، ۲۵۰، ۳۶۸ / باشی شکوهی، محمد علی، نقاره چی باشی، ۲۲۹، ۲۵۰ / نقاره چی، ۲۲۹، ۲۵۰، ۳۶۸ / بخش کارپردازی بیمارستان امام رضا، ۲۵۹ / پاسبان شهربانی بیمارستان امام رضا، ۲۶۱، ۲۶۵، ۳۲۴ / شلاک، هامر، مدیر بیمارستان امام رضا، ۲۶۹، ۳۱۰، ۳۴۳ / باروخ، فراتشیک، پزشک جراح بیمارستان امام رضا، ۲۶۹، ۳۱۰ / اشتاین، کاتن، کارشناس پرتوشناسی بیمارستان امام رضا، ۲۶۹، ۳۴۳، ۳۱۰ / سامی راد، معاون بیمارستان امام رضا، ۲۷۳، ۳۴۷ / پرستار بیمارستان امام رضا، برخی صفحات / کارآموز، ابوالفضل، رئیس کارپردازی بیمارستان امام رضا، ۲۷۷، ۳۰۲ / متصدی تدارکات بیمارستان امام رضا، ۲۷۷، ۳۰۲ / انباردار اثاثیه بیمارستان امام رضا، ۲۷۷، ۳۰۲ / انباردار مصالح بیمارستان امام رضا، ۲۷۷، ۳۰۲ / کارپرداز خرید بیمارستان امام رضا، ۲۷۷، ۳۰۲ / بایگان بیمارستان امام رضا، ۲۷۷، ۳۰۲ / ثبات بیمارستان امام رضا، ۲۸۰، ۲۸۶ / ماشین نویس بیمارستان امام رضا، ۲۸۰، ۳۶۱، ۳۰۳ / تلفن چی بیمارستان امام رضا، ۲۸۰، ۲۸۰، ۳۰۳ / حلبی ساز بیمارستان امام رضا، ۲۸۰، ۳۰۳ / رفتگر بیمارستان امام رضا، ۲۸۰، ۳۰۰، ۳۰۴ / آشپز بیمارستان امام رضا، ۲۸۰ / داروساز بیمارستان امام رضا، ۲۸۱، ۲۸۶ / اتوکش بیمارستان امام رضا، ۲۸۳، ۲۸۶، ۳۱۴ / خیاطه بیمارستان امام رضا، ۲۸۳ / تلمبه زن بیمارستان امام رضا، ۲۹۵، ۳۰۱

رخت شوی بیمارستان امام رضا، ۲۸۶، ۳۱۴ / مأمور اصطبل آزمایشگاه بیمارستان امام رضا، ۳۰۱ / حسابدار بیمارستان امام رضا، ۳۵۸ / غلامی طهرانی، علی اکبر، باغبان باشی، ۳۷۱ / کارت شناسایی، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۵ / عریضه ها، ۴۱۰، ۴۱۶، ۴۱۷ / انعام، ۴۱۹ / زیارتی، اسدالله، زیارت نامه خوان باشی، ۴۲۰ / مساعده، ۴۲۸، ۴۲۹ / حق اشتراک، ۴۳۷، ۴۳۸ / روزنامه ها، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۴۱ / داروخانه بیمارستان امام رضا، ۴۴۲ / مجله ها، ۴۴۴ / سنگ های معدنی، ۴۴۹ / معدن چشمه گل (مشهد)، ۴۴۹، ۷۰۲، ۷۰۳ / لوازم التحریر، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱ / کتابخانه ها، ۴۶۴ / کتاب ها، اکثر صفحات / پارچه، ۵۳۸، ۷۱۱ / رفوگر، ۵۴۲، ۵۶۶ / فرش، ۵۴۵، ۷۱۱، ۸۷۱ / بلور فروش، ۵۴۷، ۱۴۶۷ / نجار، ۵۶۳ / قفل ساز، ۵۶۷، ۵۶۹، ۱۵۷۵ / سراج، ۵۷۰، ۵۷۱، ۱۲۶۵ / زرگر، ۵۷۵ / بزاز، ۵۷۶، ۱۳۰۷ / قبض تلفن، ۵۹۵ / خرازی، ۵۹۷، ۶۲۱، ۱۴۵۷ / غربال چی، ۶۰۹ / الک ساز، ۶۱۲ / مسگر، ۶۱۵، ۶۱۹، ۱۱۲۷ / رنگ فروش، ۶۳۱ / مشروب فروش، ۶۳۵ / زرگر باشی، ۶۴۱، ۶۴۵ / گزارش ها، ۶۵۱، ۱۱۵۱ / سفال فروش، ۶۵۱، ۱۱۸۱ / حرم امام رضا (ع)، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰ / کنتراتیچی، ۶۶۸ / سفیدگر، ۶۶۹ / جارو فروش، ۶۷۵ / مالدار، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲ / قطاعی، ۶۹۰، ۶۹۱ / درختان، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۴ / خیابان کوهسنگی (خیابان اسدی)، ۶۹۳، ۶۹۱، ۶۹۰ / اجاره، ۶۹۴ / مستأجران، ۶۹۴ / چادردوز، ۶۹۵ / بارنامه، ۷۰۵، ۷۰۸، ۷۱۰ / عوارض قپان، ۷۰۶، ۷۳۲، ۷۳۳ / مالیات ها، برخی صفحات / مالیات صدی سه، ۷۳۲، ۷۳۳ / هیزم شکن، ۷۳۹، ۷۴۰، ۸۴۸ / گاریچی، ۷۴۳، ۸۱۰ / شرکت سهامی فلاحتی خراسان، ۸۱۸، ۷۹۰ / باغ باروت کوبی (مشهد)، ۷۹۳، ۷۹۷ / بذرفروش، ۷۹۴، ۱۴۷۵، ۱۴۹۸ / اشیای موزه ای، ۸۷۱، ۱۴۸۴ / باربر، ۸۴۱ / مدرسه میرزا جعفر، ۸۴۳ / حداد، ۸۵۵، ۱۴۸۶ / حمال، برخی صفحات / کرایه حمل، برخی صفحات / صورت جلسه ها، ۸۵۷ / نداف، ۸۵۹، ۱۵۱۶، ۱۳۶۳ / مزرعه احمدآباد (مشهد)، ۸۸۴ / قبض پست، برخی صفحات / تلگراف، برخی صفحات / فریمان، ۱۳۳۲ / تلفن چی، ۱۱۷۳، ۱۲۰۱ / مأموریت، ۱۱۷۵، ۱۱۸۲، ۱۱۸۵ / اعتضادپور، رئیس صندوق آستان قدس رضوی، ۱۱۹۳ / صابون فروش، ۱۲۱۶ / عطار، ۱۲۱۶، ۱۴۵۷، ۱۷۵۶ / اصطبل دارالتولیه، ۱۲۱۶، ۱۲۲۴ / چارپایان، ۱۲۱۶، ۱۲۳۴ / نعل بند، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶ / روشنایی، برخی صفحات / حق الزحمه،

۱۲۸۴/ املاک، برخی صفحات/ شیبانی، رئیس اداره املاک واگذاری فریمان، ۱۳۳۸،
 ۱۳۳۹/ پوشاک، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۴۰۰/ خیاط، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲/ دارالتربیه شاهپور،
 ۱۴۰۰، ۱۴۰۱/ کلاه دوز، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶/ کفاش، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲/ ریخته گر،
 ۱۴۲۶/ پذیرایی، ۱۴۴۷، ۱۴۵۰، ۱۴۵۴/ تأمین مواد غذایی، ۱۴۵۵، ۱۴۶۳، ۱۵۵۷/
 عمادقندهاری، خطیب باشی، ۱۴۵۶/ سخنرانی، ۱۴۵۶/ اعیاد مذهبی، ۱۴۵۶، ۱۴۶۶،
 ۱۴۵۸/ شیرینی فروش، ۱۴۵۷/ سقا، ۱۴۵۷، ۱۶۹۴/ صحن جدید (صحن آزادی)،
 ۱۴۶۳/ پاداش، ۱۴۶۶/ آهن فروش، ۱۴۷۱/ ابزارچی، ۱۶۸۴/ کارخانه سنگ بری، ۱۴۹۷/
 مقنی، ۱۴۹۸، ۱۵۴۳/ عکاس، ۱۵۰۰، ۱۶۴۹، ۱۵۰۲/ سوهان چی، ۱۵۳۶، ۱۵۰۳/ باغ
 رضوان (مشهد)، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶/ وسایل گرمایشی، ۱۵۱۰، ۱۵۲۱، ۱۵۱۹/ خانه های
 شخصی، ۱۵۴۴/ نوانخانه، ۱۵۵۱/ کمک های مالی، ۱۵۵۱، ۱۵۵۲، ۱۵۵۳/ جذامی خانه،
 ۱۵۵۸، ۱۵۷۲، ۱۵۶۱/ آشپزخانه جذامی خانه، ۱۵۵۸، ۱۶۱۱/ باغ احمد آباد (مشهد)،
 ۱۵۵۹، ۱۶۳۰/ قصاب، ۱۵۶۵، ۱۵۷۳، ۱۷۲۴/ حسینی، میرزا هادی، متصدی جذامی
 خانه، ۱۵۸۳، ۱۶۸۶، ۱۶۰۶/ حمامی جذامی خانه، ۱۵۸۲، ۱۶۵۰/ آشپز جذامی خانه،
 ۱۵۸۲، ۱۶۵۰/ خادم جذامی خانه، ۱۵۸۲، ۱۶۵۰/ انباردار جذامی خانه، ۱۵۸۲، ۱۶۵۱/
 شهریه، ۱۵۸۵، ۱۶۵۱/ جذامیان، برخی صفحات/ اداره متوفیات شهرداری مشهد،
 ۱۶۰۸، ۱۶۴۵، ۱۶۴۴/ بقال، ۱۶۱۳، ۱۶۸۷/ تدفین، ۱۶۴۲، ۱۶۴۳/ مرگ و میر،
 ۱۶۴۳، ۱۶۴۲/ علاف، ۱۶۴۸/ سبزی فروش، ۱۶۸۸، ۱۷۱۶، ۱۶۹۰/ آب کش، ۱۶۹۴/
 خرج بیار مهمانخانه زواری، ۱۶۹۵، ۱۷۳۱، ۱۶۹۶/ مهمان خانه زواری، ۱۶۹۵، ۱۶۹۶،
 ۱۷۳۱/ آشپزخانه مهمان خانه زواری، ۱۷۰۸، ۱۷۱۳، ۱۷۲۲/ افطار، ۱۷۰۰، ۱۷۰۱/ ماه
 رمضان، ۱۷۰۱/ نذورات، ۱۷۰۵، ۱۷۰۶، ۱۷۵۷/ زغال فروش،

سند شماره ۴: نمونه اسناد پزشکی

سند: ۴۵۷۳۸

عنوان: اسناد اداره حسابداری آستان قدس در سه ماهه اول، سال ۱۳۲۱.

توصیفگر: ۱۳۲۱/ بیمارستان شهر، برخی صفحات/ سالاری، احمد، رئیس بیمارستان

شهر، ۲، ۱۹۴ / پزشک مقیم بیمارستان شهر، ۲، ۱۹۴ / سرپرستار بیمارستان شهر، ۲، ۱۹۴ / پرستار بیمارستان شهر، ۲، ۱۹۴ / آبدار بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / سرپرست رخت شوی خانه بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / اتوکش بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / وصال بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / رخت شوی بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / مأمور رفت و روب بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / رفتگر بیمارستان شهر، ۵، ۱۹۷ / باغبان بیمارستان شهر، ۶، ۱۹۸ / پاسبان بیمارستان شهر، ۶، ۱۹۸ / وسایل و تجهیزات جراحی، ۱۰ / قبض وصول، برخی صفحات / داروخانه بیمارستان شهر، برخی صفحات / نامه‌ها، برخی صفحات / آبدارخانه بیمارستان شهر، ۲۱ / مصالح ساختمانی، برخی صفحات / تأمین مواد غذایی، برخی صفحات / قصاب، ۳۰ / اجاره، ۳۴، ۸۲ / شیر فروش، ۳۸ / فخار، ۴۲ / رخت شوی خانه بیمارستان شهر، ۴۶ / تعمیر، برخی صفحات / بخش مسری بیمارستان شهر، ۵۳ / سوخت، ۵۸ / بنا، برخی صفحات / نجار، ۶۱، ۶۲ / اجاره بها، ۸۱ / بخش جراحی بیمارستان شهر، ۸۵ / سرویس‌های بهداشتی، برخی صفحات / ظروف مسی، ۹۱ / بخش طبی بیمارستان شهر، ۹۱، ۱۷۹ / مسگر، ۱۰۲، ۱۱۲ / رنگ فروش، ۱۲۷، ۱۳۶، ۱۶۴ / لوازم التحریر، ۱۸۷ / حق الزحمه، ۱۹۲ / کارآموز، ابوالفضل، رئیس کارپردازی بیمارستان شهر، ۱۹۴ / حسابدار بخش کارپردازی بیمارستان شهر، ۱۹۶ / انباردار بخش کارپردازی بیمارستان شهر، ۱۹۶ / ثبات بیمارستان شهر، ۱۹۶ / بایگان بیمارستان شهر، ۱۹۶ / نامه رسان بیمارستان شهر، ۱۹۶ / متصدی اطلاعات بیمارستان شهر

سند شماره ۵: نمونه اسناد خاندان علم در سال ۱۳۲۱ ش.

سرگنادر دولت انگلیس در مشهد

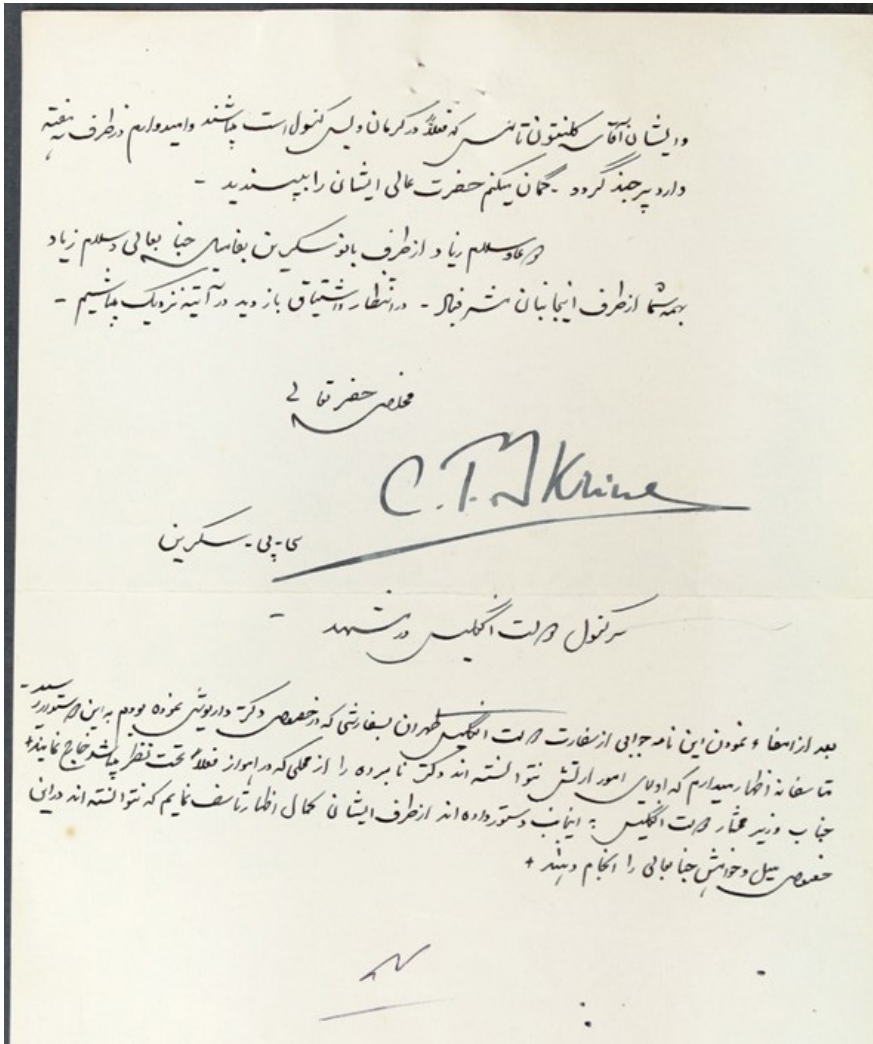
۲۷/۴۲

حضرت چهار آقای محمد ابراهیم خان اعظم شوکت الملک چینه

حجت بسیار محترم و عزیزم
 نامده مورخ ۲۰ تیر ۱۳۲۱ انچه محترم چند روز قبل واصل و از تاجر حریب ان سعادت
 بخوام - علت تاخر این بود میخواستم مگر کیرا که در بهر گرو در موقع گذر خوش و خوبی که به اتفاق جنابعالی
 و نامیرتان برشته بودم مرتب و بقاب که ازده تقدیم بنام - بسبب کمی بهاب بنده بیشتر وقت این جور کارها
 خفا شکل شده است و مگر که فقط همین حالا حاضر شده است و اینک باشما مگر دیگران که کمال کمال است
 است تقدیم بنام - نسخه انرا به ام آقا امیر حسینی براندرن نیز میفرستم +
 خلع خوشوقتیم که امینه بر چینه و زار با یک دست قلی تحت فرمان آقا سر بهک رضا خان افز
 شده است + ما کم اداره غمناک و در خصوص سیم مگر اف با لطف سقیمت بی شک و هر ملک
 اقدامی بنماید - من کوشش نموده اقدام کردم حکومت هندوستان را حاضر نمایم که با دادن حساب دوم
 تلفی و چند دستگاه کامیون جهت اصلاح غمناک و رفت و آمد بین است که امینه هم این نماید
 و اما مسافانه چندی جبر جراحی دریافت نمودم منی بر ایلمه بابت ضروریات جنگ ارسال انباری
 مسرف و در ترق ایردن نامقدورات

تزال قیمت نان منی بخیف کردن خبر خوشی است و یقین دارم بسبب این جبریت شخص انچه
 محترم در این باب و نفوذ موثر جنابعالی بینی مواء اداره حجات و ملائین قانات است که
 کمیدون خرید گندم توانسته است مقدار کافی علمه را فراهم و جمع آورده نماید -
 مسافانه اظهار میدارم هنوز جراحی بنامه که بطهران یکماه قهر و محصور و گریه و در پیش نوشته ام
 نرسیده و حالاً باک و استی در این خصوص میفرستم +
 خلع خوشوقتیم بلیف شخص خوبی جهت و کیرا لندلی چینه در باهر به زبانه اب داده شده است

۲۹۷۸/۱

نمونه عنوان اسناد متفرقه در این دوره

۳۱۴۳۹: مکاتبات کنسولگری روس و انگلیس در خصوص امور اتباع، بانک شاهنشاهی

- و استقراضی تولید آستان قدس. ۱۳۲۱ش.
- ۵۷۸۶۹: نمونه کوپن قند و شکر مربوط به فروردین. ۱۳۲۱
- ۷۱۵۳۸: تشکیل انجمن جلوگیری از بیماری تیفوس در بیرجند و بروز آفت در نهبندان. ۱۳۲۲-۱۳۲۱ش.
- ۷۲۶۸۲: یک نمونه از کوپن های توزیع ارزاق عمومی صادره خزانه داری کل. ۱۳۲۱
- ۷۵۲۸۰: مکاتباتی پیرامون توزیع کوپن قند و دیگر خواروبار مورد نیاز در بین اهالی سیستان و قائنات، تامین نان مصرفی. ۱۳۲۲-۱۳۲۱ش.
- ۷۴۲۹۷: وضع قانون منع احتکار و طرز اجرای آن و اعلام میزان محصول و موجودی اجناس توسط بازرگانان و کارخانجات به اداره نظارت اجرای قانون مذکور. ۱۳۲۱ش.
- ۷۴۲۹۸: دستور به بازرس کمیسیون خواربار به جهت کنترل در توزیع به اندازه نان مصرفی بین مردم، مسافری و رانندگان به انضمام خروج غیر قانونی مقدار زیادی نان توسط رانندگان از بیرجند به زاهدان جهت فروش. ۱۳۲۱ش.
- ۷۹۴۶۰: مجموعه بخش نامه هایی مرتبط با دوایر آستان قدس در موضوعاتی از قبیل امور پرسنلی، نحوه ارسال پرونده ها به بایگانی ها، اجاره املاک، اخطار به کارکنان معتاد، طریقه گزارش نویسی، تدریس زبان انگلیسی برای پرسنل، آئین نامه بیمارستان شاهرضا. ۱۳۳۵-۱۳۲۱ش.
- ۹۴۴۰۵: واگذاری موقتی ساختمان پرورشگاه سابق جنب دارالتربیه به دارالتربیه شاهپور، مفقود شدن برخی از وسایل پرورشگاه شدر هنگام جابجایی، تحویل بخشی از اقلام به سرپرست کودکان مهاجر لهستانی و تحویل و تحول اثاثیه ها. ۱۳۲۱-۱۳۲۰ش.
- ۹۴۴۱۶: تامین اعتبار لازم جهت خرید دستکش لاستیکی برای قسمت جراحی و تهیه آن توسط بیمارستان آمریکایی مشهد از تهران. ۱۳۲۳-۱۳۲۱ش.
- ۹۴۵۴۵: صورت مالیات بردرآمد و دستمزد کارگران موقت و کارمندان جدید الاستخدام آستان قدس. ۱۳۲۳-۱۳۲۲ش.
- ۱۱۱۶۹۹۹: آمارگیری شرکت فلاحتی خراسان از قریه مردان آباد دهستان باخزر در مورد امور قنایی، زراعی، پزشکی، جمعیتی و عواید آن. ۱۳۲۲ش.